

ברכת הרואה על נר שהודלק מפלג המנחה בחול ובשבת*

ראשי פרקים

- א. דעת הסוברים שהרואה לא מברך על נר חנוכה בע"ש
- ב. דעת תרומת הדשן והט"ז
1. תלות במח' תה"ד והט"ז בעניין כבתה בע"ש אם זקוק להדליק
2. בירור מחלוקת התה"ד והט"ז
- ג. הוספת שמן לנר שהודלק מבעוד יום
- ד. בירור דעת בעל הלכות גדולות
- ה. סיכום

א. דעת הסוברים שהרואה לא מברך על נר חנוכה בע"ש

א. בירחון התורני "הפרדס" כסלו תשי"ט כתב הרב רייכמן שליט"א לחדש דעל נר שהודלק מבעוד יום אין מברכין ברכת הרואה, כיון ש"עדיין לא הגיע זמן ההדלקה". והוא רוצה לפרש חידוש זה בלשון מס' סופרים (פ"כ ה"ד): "ואם הדליקו ביום אין ניאותין ממנו, ואין מברכין עליו" שהיה צריך לומר "לא יצא", אלא הכוונה היא שהרואה אינו מברך עליו. וטעמו, דהן אמנס שלגבי המדליק מספיקה הפעולה, שבכח יש כבר ההדלקה של כל זמן מצותה, אולם לגבי הרואה בעינין שיברך על המצוה בזמנה, והרי בפועל עדיין לא הגיע זמנה. ובשו"ת "בנין שלמה" לגר"ש הכהן מוילנא (סי' נ"ב) פירש, דבאמת יצא ידי חובתו אם דלק גם אחר כך, אלא שאין מברכין כיון שעשה המעשה לפני החיוב, עיי"ש.

ב. ופירוש זה הוא דוחק, שכן מדובר בראש הברייתא על המדליק, וכיצד עוברים תוך כדי דיבור לדבר על הרואה. ואשר לדיוק - הרי כיון שבהמשך הדברים נאמר שם "שכך אמרו אין מברכין על הנר (במוצ"ש) עד שיאותו לאורו" נקיט נמי ברישא לישנא דאין מברכין. והכוונה היא, כיון דאין נאותין לו, דשרגא בטיהרא מאי מהני (חולין ט. ב), לכן אין מברכין עליו, דאכתי לא מטא זמן חיוב.

* מתוך שיעוריו על מסכת שבת.

ב. דעת תרומת הדשן והט"ז

1. תלות במח' תה"ד והט"ז בעניין כבתה בע"ש אם זקוק להדליק
ג. ברם סברתו של הרב רייכמן אינה קשורה דווקא בנאמר במס' סופרים, ולדעתי בתפיסה ראשונה נראים הדברים, שהיא שנויה במחלוקת בין התה"ד והט"ז, אם כבתה בערב שבת זקוק להדליק פעם נוספת¹ או לא² (או"ח סי' תרע"ג סעיף ב' בשו"ע בשם התה"ד א. קב ובט"ז סק"ט) דאם נאמר שבערב שבת מצות נר חנוכה מעיקר התקנה תוקנה מבעוד יום, שהרי ידעו המתקנים ששבת באמצע - הרי הרואה יוכל לברך על הנר. אך אם בהדלקה בערב שבת עושה המעשה בלבד, אך מתקימת מצותו ומקבל תיקונו רק עם שקיעת החמה - הרי שהרואה עדיין לא יוכל לברך.
ד. ונראה שבשאר ימי חנוכה, המדליק מפלג המנחה לכולי עלמא מתקימת מצותו רק עם שקיעת החמה ועד אז אין מקום לברכת הרואה.

2. בירור מחלוקת התה"ד והט"ז

ה. והנה דעת הט"ז היא שיש לחלק בין הזמן שממנו אי אפשר כבר להמתין בערב שבת וצריך להתחיל קודם לו, שאז אנו אומרים "דמקרי אותה שעה זמן התחלה" לקיום המצוה וזה לא מקרי הכשר מצוה אלא **המצוה עצמה**, לבין הזמן שבו אפשר עוד להדליק אם כבתה, דמי יאמר לנו שאותה שעה דינה כמו לאחר זמנה, וכיון שלא דלק הנר בזמן "החיוב" אלא בזמן "ההכשר" כבתה, ודאי זקוק לה.

והנה מתוך שהט"ז הביא רק קיצור דבריו של ה"תרומת הדשן", נראית דעת התה"ד תמוהה, דבאמת אם הדלקת נר חנוכה לפני שקיעת החמה מקרי **הכשר מצוה**, ודאי שראוי היה לחייבו להדליק שוב, דהרי בכה"ג לא היה להכשר המצוה של ההדלקה שום קשר לקיום המצוה.
ו. אכן המעיין בגוף דברי תה"ד מתבררת לו שיטתו ברווחא. דבעל תרומת הדשן, סובר "דשרגא בטיהרא מאי אהני", ואם כן עיקר מצות הדלקת נר חנוכה אינה מתקיימת בשעת הדלקה מבעוד יום, אלא כשתהיה הדלקה לאחר חשיכה היא קיום המצוה, אכן בערב שבת דאי אפשר בענין אחר - חשיב קיום עשה בהכשר מצוה כמו במצוה עצמה, ולכך מברכים עליו. ולהכי נמי אי כבתה אין זקוק לה, שהרי כבר הותחלה המצוה בהכשרה. והשתא טעמו מבואר, דזה לא ניתן לומר שהזמן שלפני חשיכה - ואפילו בערב שבת - יחשב כזמן קיום המצוה עצמה, כיון דשרגא בטיהרא מאי אהני.³

ז. ויש להוסיף לזה דעיקר מצות נר חנוכה הוא פירסומי ניסא לעיני הרואים, ואפילו מדליק בביתו בפנים זה דווקא בזמן שבני ביתו נייעורין - ע"י טור אורח חיים ס"ס תרע"ב ומג"א ס"ק ו', שפסק שאם בני הבית ישנים ידליק בלי ברכה. ועל כרחנו צריכים לומר דבכה"ג נחשב ההכשר כמצוה עצמה, ושוב אין הבדל אם הכשר המצוה נעשה רק ברגע האחרון, שלאחריו אי אפשר

1 כן סובר הט"ז.

2 כן סובר תרוה"ד.

להדליק, או שנעשה לפני זה, ואין מקום לחילוקו של הט"ז, כיון שגם ברגע האחרון שלפני החשיכה אין נחשב לזמן קיום "המצוה עצמה".

ח. ועפ"י מובן מה שדימה ב"תרומת הדשן" (סי' דס"ט פסקים סי' רל"ד), מצות פדיון הבן בתוך ל' כשחל יום ל' בשבת - להדלקת נ"ח בערב שבת ואע"י דליכא השתא מצוה, ולכאורה חילוק גדול ביניהם, דבפדיון הבן **מדאורייתא** אין חובת פדיון לפני תום ל' יום. ואילו בנידון נר חנוכה, הרי כך היתה תקנה (דרבנן) **מעיקרה** - שבע"ש ידליקו מבעוד יום!

אכן, לאמור לעיל ניחא, דס"ל לתה"ד דאף לפי עיקר התקנה, "ליכא השתא מצוה" משום דשרגא בטיהרא מאי אהני, ואם בגלל העובדה שאי אפשר, ניתן להקדים מעשה מצוה אף שלא בשעת המצוה - הוא הדין בקיום מצות פדיון הבן שהיא מן התורה.

ג. הוספת שמן לנר שהודלק מבעוד יום

ט. ולפי סברתנו זאת נדחים דבריו של הגאון בעל "נטעי נעמנים" (ארוח סי' כ"ו), שרצה לומר שלפי דברי הט"ז יש לחדש דין חדש, דכיון דבכה"ג שכבתה זקוק לה, אף אם בשעת ההדלקה לא היה שמן כשיעור ואחר כך הוסיף, יצא ידי חובתו, עיי"ש.

ולפי האמור ליתא כלל, דכולי עלמא מודו דבהדליק בערב שבת צריך מעשה ההדלקה להעשות בכמות של שמן שתתקיים בה המצוה בשלמותה, היינו שתדלק כל זמנה, ואילו כשאין כשיעור הראוי הרי מעשה ההדלקה אינו מעשה מצוה כלל.

י. ומה שהביא ראיה בעל "נטעי נעמנים" ממנורה, ממנחות (פ"ט. א) - דשיערו במנורה מלמטה למעלה והיינו שהוסיפו עליה⁴, זו אינה ראיה, שהרי פסק הרמב"ם (ע"יין פרק ב' מהל' תמידין ומוספין היו) שבמנורה הנחה עושה מצוה, שהוא ז"ל הבין שאותה הדלקה יש לה דין אחר, היינו שבקיומה שלא בזמנה עדיין לא מקיים מצות רציפותה ובכה"ג חוסר אפשרות רציפותה אינו מעכב. ואילו לדברינו, גם הדלקה זו דומה לשאר ההדלקות, וצריכה אפשרות של רציפות גמורה עד שעת גמר מצותה, אלא שאם לא הגיע המעשה לקשר עם החיוב, בכהאי גוונא נתבטל ערך המעשה.

ד. בירור דעת בעל הלכות גדולות

יא. כתב בעל "הלכות גדולות" בהלכות חנוכה (סימן ט'): "והיכא דאדליק לה קודם שקיעת החמה וכבתה קודם שקיעת החמה, הדר מדליק לה משתשקע החמה, משום דאדלקה בלא זמנה". ברור דס"ל דאף על גב דאם לא כבתה יצא ידי חובה גם בהדליקה לפני זמנה, כיון שהתכוון לשם מצוה, ברם בכבתה קודם זמנה, לא יצא ידי חובה.

ונראה להסביר דעת הבה"ג, דבכל מצוה קיים חיוב קיום המצוה הכולל את כל פרטי קיומה, ובתוכם גם החיוב בזמנה. והוא הדין בנר חנוכה קיימת מצות ההדלקה, ומצוה זו חיוב קיומה בזמן

3 ולפי דבריו כאן נראה שחזר בו מדבריו בהתחלה - בסעיף ג' - ושוב סובר שגם לפי תרוה"ד המצוה מתחילה רק בלילה, וממילא הרואה ביום לא יברך. (העורך)

4 כלומר: במנורת המקדש צריך שמן לכל הלילה. וכדי למדוד את הכמות שמו מעט, וכשראו שזה לא מספיק הוסיפו עוד, עד שלמדו את הכמות הנדרשת.

מוגדר - דהיינו משתשקע חמה. והנה, מי שהדליק נר חנוכה לפני זמנה - חסר כאן חיוב הקיום בזמן הראוי, והיה ראוי לומר שבכה"ג לא יצא כלל ידי חובתו. ברם כיון שיש שם שמן כדי להדליק גם בזמן החיוב, ואין שום צורך בשום מעשה נוסף, אמרינו, שהן אמנם דהשתא עדיין לא הגיע זמן החיוב, ברם משיגיע זמן החיוב מצרפים אנו את מעשה ההדלקה שנעשה לפני הזמן, עם הנר הדלוק הנמשך בזמן ההדלקה - וכאילו הדליקה אז. (ואף שהדלקה עושה מצוה, אפשר שהעיקר הוא שיעשה מעשה הדלקה שכתוצאה ממנו יהא הנר דולק בזמנו, אבל את המעשה ניתן לעשות גם קודם זמנו, ומה שדלק הנר בינתיים אין זה חשוב לנו). אבל בכבה לפני זמנו, ולא הגיע כלל לרגע של החיוב, הרי אין לנו קיום המצוה ופרסומי ניסא, לצרף אליו את מעשה ההדלקה, והיאך נאמר שהמדליק קיים מצותו, מכיון שהיה בנר שמן כדי הדלקה גם בזמן מצותו, שהרי היה זה מעשה של שעת-פטור, שכל עיקרו היה תלוי ועומד עד שיגיע לשעת-החיוב, וכיון שלרגע זה לא הגיע, אין מעשה ההכשר שנעשה בשעת הפטור פוטר מחיוב ההדלקה בשעת החיוב. [ורק בהדליקה לצרכו שחסר שם מעשה הדלקה לשם מצוה, לא יצא ידי חובתו]. יב. ולכאורה מדבריו יש ראייה לשיטת הט"ז הני"ל, דהמדליק בע"ש מבעוד יום וכבתה - זקוק לה.

אכן, יש לחלק ולומר דשאני ערב שבת משאר ימות השבוע, דבשאר הימים היתה עיקר התקנה "משתשקע החמה", מה שאין כן בערב שבת, כיון שהיה ברור בתחילת התקנה שלעולם תהיה שבת באמצע, הרי כך תקנו שבע"ש תתקיים עיקר המצוה מבעוד יום (וכ"כ בצפנת פענח מהדו"ת עמ' 18 דבערב שבת הוי הזמן ביום), ומשקיים המצוה שוב גם אם כבתה אין זקוק לה.

יג. וזה יותר ממה שהביא הט"ז ראייה מרב דצלי של שבת בע"ש (ברכות כז. ב), דהתם בשבת שוב אינו עושה כלום, ואילו כאן המעשה שלו קיים. ואפשר דאפילו המהר"ל מפראג שכי' דדינו של רב הוא רק בתפילה אבל לא בסעודה - ועיי' ארץ הצבי (כנראה מתכוון לדבריו בח"א סי' ס') שפיי' שכוונתו היא לחלק בין דיבור למעשה - ושלאו' דעתו סותרת ראיית הט"ז, הנה לפי האמור בזה אפשר שיודה לט"ז, כיון דהמעשה קיים כאן ונמשך בשעת החיוב.

אולם לאידך גיסא אפ"ל (=אפשר לומר) דכיון דעיקר החיובא לפירסומי ניסא, ודשרגא בטיהרא לא מהני, לא שייך לומר שנתקיימה המצוה מבעוד יום, אלא שהותר לו לעשות מעשה ההדלקה, דהיינו הכשר המצוה, מבעוד יום, אבל המצוה עצמה תתקיים אח"כ, ונחשב גם המעשה כאילו נעשה אח"כ בזמן חיוב הקיום. ולכן כל שכבתה ונתברר שמעשה ההכשר לא הועיל חייב הוא לקיים מצותו אח"כ - וזוהי דעת הט"ז.

ה. סיכום*

נר חנוכה שהודלק בע"ש וכבה: לדעת הט"ז יש לשוב ולהדליקו, ולדעת תרוה"ד אין צריך להדליקו.

הרואה נר חנוכה בע"ש: לא יברך עליו ברכת הרואה.

ואפילו לפי תרוה"ד, הנותן משמעות להדלקה בע"ש - אין משמעות זו אומרת **שהמצוה עצמה** נתקיימה עכשיו, שהרי "שרגא בטיהרא מאי אתני", וכן הרי עכשיו אין פרסומי ניסא, ועל כן

* נכתב ע"י המערכת.

מאורות נריה

ההדלקה היא רק **הכשר מצוה**, אלא שכיון שזו שבת, ומתחילת התקנה ידעו שתהיה תמיד שבת, נתנו תוקף להכשר מצוה זה כאילו היה המצוה עצמה, ולכן כשכבתה אין זקוק להדליקה. ואולם את משמעות המצוה עצמה מקיים רק בלילה, ולכן הרואה לא יברך.⁵

⁵ בספר מצות נר איש וביתו [ירושלים תשנ"ג] סימן ב' אות יח' הביא דברי שו"ת פני מבין סי' רכז' שכתב שהרואה בליל שבת לא יברך דמעיקרא לא תקנו אלא שיברך בערב שבת. ובהערה יט' דן מהו לברך ברכת הרואה על נר שהדליקוהו משום חשד. ובשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל כתב שיתכן שמכיון שהדליקו משום חשד, הרי הוא מחכיר נר חנוכה וכל שבראיה נזכר בנס אפשר לברך ברכת הרואה. ולדבריו על נר חנוכה בערב-שבת דאי יש לברך ברכת הרואה - הערת הרב נחום נריה.